

Beekse jeugd tussen 1640 en 1670 in Poppel naar school

door Jan van Helvoirt

Ruim een jaar geleden werd mij door Emmanuel Naaykens een doos overhandigd met allerlei oude 'Beekse paperassen'. Hij had de verzameling gekregen van Jan van Puijenbroek die bij zijn zuster woont op Biest-Houtakker, wed. Vriens-Van Puijenbroek. Jan had de oude stukken overgenomen van zijn tante Adriana van Puijenbroek die het laatste gedeelte van haar leven aan de Paardenstraat had gewoond. In haar jeugd jaren woonde zij in een boerderij in het Vossenhol, waarna ze met haar ouders naar een hoeve op Driehuizen vertrokken was. In dezelfde straat woonde ook Adriaan de Wit, tegen wie zij ook 'Jaon-oom' moest zeggen. Ik vermoed dat de waardevolle doos afkomstig was van deze vrijgezel. We noemen de verzameling vanaf nu dan ook gemakshalve de 'Doos van Adriaan de Wit'.

De doos bevat o.a. een grote verzameling notariële akten. Een van de oudere is die van Nicolaas Marten de Wit uit april 1746. Het betreft een 'extract uit het register van publieke verkopeningen'. Hij had in Esbeek *den acker aenden Winterspoel* gekocht. Een andere akte uit 1796, in totaal zitten er meer dan dertig in, beschrijft de verkoping van zaailand *den Arendonck* en land *de Crommerstraet*. Beide lagen in de Westerwijk en behoorden toe aan Jacobus en Nicolaas de Wit. De oude Beekse familie De Wit komt oorspronkelijk ook uit de Westerwijk.

Het originele Collectboek van 30 november 1742 zat ongeschonden in de doos. In dit geschrift worden de 'Gemene middelen bestaande in hooftgelt, bieren, geslagt, hoorngelt en besayde morgen' opgesomd voor de gehuchten van de Vrijthof en de Westerwijk. De ondertekenaar was Nicolaas de Wit. Aan de achterzijde van een rekeningen-boek uit 1786 schreef Nicolaas enkele waarschuwende woorden:

*De sonde baert de doot en de doodelijke plagen
En wie haer meeste dient krijgt de meeste slagen
Sij is moeder van de hel
Sij is een sieckers lijf van binnen vol vergif
Die ons eeuwigh sterven doet Amen*

In 1842 liet Jacobus de Wit zijn testament opmaken. Theodorus Nicolaas kreeg de helft. Van de andere helft kregen Peter en Maria van Trier, kinderen van wijlen Helena de Wit, een derde. De rest was voor de vijf kinderen van wijlen Hendrik Jan de Wit. De zoon van Theodorus de Wit was Adriaan. Notaris Frencken beschreef de verkoping op 11 november 1886 van o.a. bouwland *aan den Eeckhof* aan Adriaan. Van deze Adriaan zit ook het testament uit 1916 ingesloten.

Kerkrekeningen tussen 1713 en 1717

Interessant is ook het rekenboekje van deze Adriaan. De titel luidt 'Eerste rekenboek voor de scholen' en werd in 1844 gedrukt. Van groter belang vond ik de aanwezigheid van een bundeltje kerkrekeningen van de Beekse parochie uit begin 18^e eeuw. Een van de voorouders van Adriaan, Marten genaamd, was kerkmeester. Deze Marten de Wit, in Esbeek en de Westerwijk komen we deze zelfde naam overigens reeds in 1510 tegen als de tienden verpacht worden, noteerde keurig netjes de ontvangsten en uitgaven van de parochie onder verschillende posten.

Op 12 januari 1713 beurde pastoor Verhees ruim 47 gulden omdat hij de voormalige pastoor had geassisteerd. Dat was pastoor Bruers die afkomstig was van Esbeek en zijn taak had beëindigd. Hij zou niet lang meer leven want op 23 juli kreeg erfgenaam Hendrick Bruers uit het Esbeekse Spaaneind ruim 390 gulden *in voldoeninge van 't gene de gemeente alhier aen d'Heer Pastor schuldigh was*. De kapelaan was de heer Wagemakers, die 50 gulden voor een vierde jaar beurde. Andere kapelaans in die periode waren Adriaen Wouters van Abeelen en de heer Van Dijck. De pastoor beurde voor die periode ruim 67 gulden.

Op 21 juni betaalde Marten 1 gulden en 13 stuivers om de preekstoel te repareren: *nagels met een planck tot den trap*. Ook ging hij regelmatig met dokter Glavimans, die in Tilburg woonde, op pad. In Hulsel werden de schepenen gemaand om hun achterstallige intresten te betalen. In Den Bosch werd vriendelijk gevraagd om *ten opsichte van onse aermoede gelieffde met eenen minderen penninck content te wesen*.

Hij werd dan vergezeld door Mathijs van de Kieboom, die vaak het paard huurde van de smid Anthony Walschots. Op 8 oktober kreeg hij hoog bezoek aan huis: de pastoor, de dokter, de voerman en advocaat Van Trier. Er moest besproken worden hoe de nieuwe kwartierschout Harsolth ontvangen zou worden. Verteerd werd er in de herbergen van Joan Sweens en Jan Middegaels. Op 11 april 1714 werd ten huize van Jan Goissens liefst 10 gulden verteerd toen de Hoogwaardige Heer Vicarius *ende sijne domestiecken* op bezoek waren. De knecht van voerman Servaes Middegaels mocht de Heer advocaat Oudenhoven in Oirschot gaan halen en na gedane zaken weer terugbrengen. Regelmatig moest de kerkmeester de hoge heren *een schotel wilt* bezorgen.

Op 26 juni 1714 ging Marten de Wit, hij liep dit eindje alleen, naar Baarschot naar de erfgenamen van Nicolaas Beersmans om *aen te maenen wegens intresse*. Die woonden op de voorloper van de huidige 'oude brouwerij' op *Teehoven*. In juli 1715 ging hij wederom naar Hulsel, nu met de koster, om achterstallige interest te manen. Ondertussen betaalde hij de timmerman Jan de Hont de Jonge 1 gulden 6 stuivers *wegens reparatie aende dootsbaer*.

Op 8 april werd aan de wed. Martien Lemmens 21 gulden betaald voor de jaarlijkse huur van *'t kerkenhuys*. Hiermee werd uiteraard de 'schuurkerk' bedoeld. In december van het jaar 1716 werd koster Smulders naar Herenthals gestuurd om *enen Pater te hebben met 't Hoogtijt van kersmisse*.

Bij de inkomsten treffen we een aantal legaten aan, zoals die van Wouter Cornelis Marcelis ter waarde van 300 gulden. Soms werden er *quade oortiens* door de kerkmeester ontvangen. Die werden dan in Antwerpen 'omgezet'. Marten reisde op 6 juli naar Den Bosch *voor quade duiten met nogh eenige cleijne penninxkens*. Op 26 juni betaalde de Baarschotse brouwer Anthony Smits, de brouwerij had hij nog niet gebouwd, 80 gulden in mindering op de schuld van de erfgenamen van Nicolaas Beersmans van 150 gulden. De borgemeesters van Hulsel, Peter Dirckx van der Aa, Willem Janssen en Jan Goutsmits, kwamen met 40 gulden uiteindelijk over de brug. Men betaalde pas in 1715 de intrest over de jaren 1703 t/m 1707.

Inkomsten kreeg men ook uit de opbrengsten van de kerkbanken. Op 19 februari 1714 beurde men van de wed. Van Tulder 4 stuivers voor de huur van haar kerkbank. De ene bank is de andere natuurlijk niet. De kerkfabriek kreeg twee gulden van juffrouw wed. Van Trier en hetzelfde bedrag van mevrouw Van Brecht *wegens haere gestoelte* over het jaar 1717. Deze laatste, Johanna van der Elst uit Helvoirt, woonde op kasteel Groenendael en was getrouwd met Hendrik van Brecht.

Katholiek onderwijs in Poppel voortgezet

Rond 1640 konden de Beekse pastoor en de andere priesters de wijk nemen. Ook de koster en de schoolmeester werden door protestanten vervangen. In Rovert onder Poppel was reeds een noodkerkje ingericht, alwaar de Beekse notaris en schoolmeester Niclaes Nouwen koster

werd. Hij was in oktober 1604 als zoon van Andries Adriaen Peter Nouwen en Mayken Matthijs Anschems de Cromme in de Beerten geboren. Nadat hij zich in Poppel met het onderwijs ging bezighouden, vestigde hij zich ook aldaar als notaris. Hij werkte samen met oud-Bekenaar Willem van Rijckel. De schoolmeester werd in 1640 door de protestanten uit Hilvarenbeek verdreven. Deze mr. Willem Gielis van Rijckel, afkomstig uit het Belgische Zichem, was in 1626 in Beek als scholaster benoemd.¹ Hij verliet noodgedwongen zijn woning *de Maen* aan het Marktveld en vertrok naar Poppel, waar hij even over de grens *aen de Straet* een huis kocht. Daarbij liet hij twee jaar later nog een huis wellicht met schoolgebouw bouwen. Behalve bovengenoemde Niclaes Nouwen werd hij ook nog geassisteerd door de Poppelse onderwijzer Jan Verstrijden in het geven van les aan de Beekse jeugd.

In 1648, het jaar van de Vrede van Munster, stierf Willem en hij werd in de kerk van Poppel voor het O.-L.-Vrouwe-altaar begraven. In zijn testament liet hij optekenen: *dat men op den dach van mijne begraeffnisse aen elck kindt frequenterende de schole tot Poppel sal geven ende distribuieren een halff stuyver wittebrooth.*² Meester Willem stierf als een verbitterd man en zijn broer Jan en zijn nicht Cathalijn werden bijna geheel onterfd: *ende dat door oorsake dat egheene van dijen aen mij ooijnt eenighe vrindtschap en hebben bewesen, jae mij noijnt en hebben besocht in mijne siecten ende miserie, daer ick nochtans ben den ballinck der heren Staeten van Hollant, ende verjaecht vuijt d'mijne.*

Zijn collega Niclaes Nouwen werd opgevolgd door zoon Piero Nouwen die de school tot omstreeks 1670 gerund zal hebben. Toen immers werd de grenskapel verplaatst naar de Beekse dorpskern en heette voortaan schuurkerk of *kerckenhuys*: de schuur van de *Clossenborch* in de Koestraat. In dat jaar werd er in de Gelderstraat een kamer als klaslokaal ingericht. In 1674 huurde Piero Nouwen het *Sterrenhuys* aan het marktveld, waar de school werd ondergebracht. Misschien gaf hij al in 1671 les in dit pand aan de Vrijthof, aangezien dat jaar zijn broer Bartholomeus de huurder was. Bovendien was schoolmeester mr. Piero Nouwen ook tapper of bierbrouwer. Hij stierf in 1681 en werd opgevolgd door mr. Jan Anthonis van Reusel uit Arendonk. Dit was meteen de laatste katholieke schoolmeester, hij stierf in 1706, tot de Fransen in 1795 Beek binnenvielen.

Eigenlijk was het reeds sinds 1655 verboden dat katholieke schoolmeesters les mochten blijven geven. De Beekse kinderen mochten geen *Paepsche Boecken, Roose-Kranssen, Beeldekens of Schilderytjes* mee naar school brengen. Er moest streng op worden toegezien dat de kinderen de gereformeerde kinderen niet zouden *quellen, lasteren, verdoemen, ofte enige Paperyen in planten.*

School bleef nog wel enige tijd in katholieke eigendom

De verzameling kerkrekeningen uit de 'Doos van Adriaan de Wit' leert ons dat de school op Poppels grondgebied na 1670 nog geruime tijd in handen van de Beekse kerk bleef. Ik vermoed dat omstreeks 1715 het gebouw verhuurd werd aan Laureijs Ketelaers. De Beekse koster werd regelmatig naar Poppel gestuurd om de centen op te halen. Uit de rekeningen van uitgaven en inkomsten kunnen we ook concluderen, dat het schoolgebouw nog daadwerkelijk bestond en onderhouden werd:

29 juni 1714

Ontvangen van Huybert Moonen de somme van twee en veertigh guldens tot betaelinghe van 't gecoghte hout soo eycken als lindeboomen gestaen hebbende op ons schoolplaets tot Roover, 42-0-0;

¹ Leo Adriaenssen. Hilvarenbeek onde der hertog en onder de generaliteit, 1987; blz. 216

² Marc Vermeeren. Poppel Toen en Nu, deel 1, 1997; blz. 162

11 april 1714

Uytgaeff ontrent 't raetslaen ende 't besichtigen der boomen staende op de schoolplaets tot Roover't omme te vercoopen in 2 reysen verteirt, 0-16-0;

17 april 1714

Voor lycoop betaelt ontrent de vercoopinghe der boomen tot Roover't de somme van 0-5-0;

9 oktober 1715

Betaelt aen Jan van Loon wegens aerbeyts loon verdient aen de schole tot Roover't, 1-8-0;

12 oktober 1717

Betaelt aen Adam de Bie en Bastiaen van Hooff ses gulden ses stuivers wegens arbeytsloon verdient aen de school tot Roover't, 6-6-0;

14 november 1717

Betaelt den rendant voor uytgaeff volgens specificatie wegens leverantie als verschotten gedaen ontrent 't repareren vande schole tot Roover't in den jaere 1717 ter somme van tweeentwintigh gulden ses penningen, 22-0-6;

11 december 1717

Betaelt aen Servaes Middegaels twee gulden en 10 stuivers voor een halff ton bier gelever't tot Roover't voor de aerbeyders aent schooltje, 2-10-0.

Concluserend kunnen we stellen dat *aen de Straet* in de nabijheid van het grenskerkje op Rovert, kort na 1640, bij een reeds bestaande woning een schooltje werd gebouwd. Hierin werd tot 1670 aan de Beekse kinderen katholiek onderwijs gegeven door vooral Beekse schoolmeesters die tevens koster in de grenskerk waren. De plaats wordt nu ongeveer ingenomen door het witte kapelletje doch heeft niets met de verdwenen kapel of school te maken.